

פסח במדבר

הרב ד"ר יוסף פריאל

רב באריאל, מרצה לתנ"ך באוניברסיטת בר אילן,
ובמכללות אורות וגבעת וושינגטון, בוגר מחזור יב

ראשי פרקים:

מבוא
פסח השנה השנייה
עושי הפסח בתנ"ך
מענה לשאלות הבסיס
סיכום

מבוא

במאמרנו נכרוך יחד תשובה אחת לשתי שאלות:

- א. מדוע צווה העם בהרחבה לעשות פסח בשנה השנייה (במדבר ט)?
- ב. מדוע מרחיב התנ"ך בתיאור דמויות ספציפיות שעשו את הפסח? מה מייחד אותן?

מתוך העמקה באפיון מעשי הפסח, ובמיוחד המנהיגים שביצעו אותו לאורך התנ"ך, תוצב התזה המגדירה מחדש את מהותו של הפסח, ותבהיר מדוע באמת צווה העם על עשיית הפסח בשנה השנייה?

אגב דברינו אלה, נדגיש את ההשלכות הדרמטיות של ההתעכבות במדבר בשנה הראשונה, שהביאו את הציווי הלא-צפוי על ביצוע הפסח למרות חוסר הרלבנטיות שלו.

פסח השנה השניה

פרק ט (א-ד) בספר במדבר פותח בציווי על עשיית קרבן הפסח בשנה השנייה לציאה ממצרים, וביצועו על ידי העם:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִיית לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר. וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ. בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין

הַעֲרַבִּים תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמַעֲדוֹ כְּכֹל חֻקֹּתָיו וְכֹכֵל מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח. וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח בְּרֵאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הַעֲרַבִּים בְּמִדְבַר סִינַי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כִּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

חשוב להדגיש ולומר: כשמופיעה בתנ"ך המילה "פסח", כוונתה לדבר אחד בלבד והוא "קרבן הפסח". הבית הנקי, הכלים המיוחדים, האורחים, קערת הסדר וכל מה שאנו מכירים מליל הסדר הוא תוצר של הגלות וחוסר במקדש. בימי המשכן והמקדשים שאחריו, הפסח נעשה רק במשכן או מקדש ובירושלים וסביר להניח שזה היה "ליל אי-סדר" בגלל ריבוי המשתתפים ובגלל העיסוק בקרבן, ולא "ליל סדר"!

פרשה זו מפתיעה משתי סיבות:

ראשית, מדוע צריך לצוות שוב על הפסח, והלוא בני ישראל צוו על עשייתו כבר בשנה הראשונה, כפי שמתואר באריכות רבה בשמות יב? ואם חזרה יש כאן, הרי דרכה של תורה לחזור על מצוות רק בספר דברים ("משנה תורה" שניתן ערב הכניסה לארץ) ולא בשאר החומשים?

ועוד, גם נוסח הציווי מפתיע. כפי שהודגש בפסוקים, השורש "ע-ש-ה" נזכר שש פעמים בפרשה. מדוע ראתה התורה צורך להדגיש יותר מן הרגיל פועל זה?

בעקבות השאלה הראשונה יש להניח שאלמלי הציווי המחודש על קרבן הפסח, בני ישראל לא היו עושים אותו! ומדוע? התשובה היא שככל הנראה קרבן הפסח הוא מצווה התלויה בארץ.

כך כתוב בפירוש פעמיים בספר שמות:

א. "וְהָיָה כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן ה' לְכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וְשִׁמְרֶתֶם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת" (יב, כה).

ב. "וְהָיָה כִּי יִבְיָאֲךָ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעַבְדָּתָאֲךָ אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה. שְׂבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצַּת וּבִיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַה' " (יג, ה-ו).

אך מדוע? מדוע קרבן הפסח הוא מצווה התלויה בארץ, והרי הקריבו קרבנות מסוימים גם במדבר?¹

אין לנו אלא להניח שהפסח איננו קרבן רגיל אלא יש בו עניין מיוחד.

עושי הפסח בתנ"ך

כדי לאתר את מהותו המיוחדת של הפסח ברצוננו ללוות את חמשת המנהיגים עושי הפסח בתנ"ך.

נפתח במשה. קרבן הפסח שנעשה על ידי העם ערב יציאת מצרים בעקבות ציווי משה (במאות ה-14 או ה-13 לפנה"ס),² מתואר בקצרה כך (שמות יב, ו-כח): "וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשַׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קָהָל עֲדַת יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעֲרָבִים... וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כִּן עָשׂוּ."

הפסח השני, ובו אנו עסוקים, נערך שוב בהנהגת משה בשנה השנייה במדבר (במדבר ט, ה): "וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח בְּרֵאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרָבִים בְּמִדְבַר סִינַי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כִּן עָשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל."

המנהיג הבא הוא יהושע (מאות ה-14 או ה-13 לפנה"ס),³ שעשה פסח עם הכניסה לארץ (יהושע ה, י):

1 אמת, שהרמב"ן אומר שהמוספים והנסכים לא הוקרבו במדבר, ראו פירושו לתחילת במ' כח, אבל קרבנות אחרים כן הוקרבו.

2 ישנה מחלוקת עצומה בין המחקר למסורת על זמן הכניסה לארץ. המחקר, בעקבות מצבת מרנפתח, תומך בסביבות 1200 לפנה"ס. חישוב מסורת חז"ל, המבוססת על מדרש "סדר עולם" (ובשנים האחרונות קיימת בידינו מהדורתו המדעית של חיים מיליקובסקי, ירושלים תשע"ג) תביאנו לסביבות 1330 לפנה"ס. וראו בקרבה לגישה זו גם את ספרו של יצחק מייטליס Excavating the Bible : new archaeological evidence for the historical reliability of Scripture, Baltimore 2012. יותר במחקר הקדום הקדים את הדברים בהסתמך על מכתבי תל אל עמרנה אף למאה ה-15 לפנה"ס. גישה אחרת לגמרי, המקדימה מאד את האירועים ומבוססת על דעתו של וויליקובסקי שנדחתה, היא של דניאל משה לוי ויוסף רוטשטיין, מקרא וארכיאולוגיה, ירושלים תשע"א.

3 וזמנו, תלוי בחישוב שהוזכר בהערה הקודמת.

"וַיַּחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִלְגָל וַיַּעֲשׂוּ אֶת הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעָרֵב בְּעָרְבוֹת יִרְיָחוֹ". בשלושים ותשע השנים שבין פסח השנה השניה ועד לפסח יהושע לא עשו, כמשתמע מהמשך הפרק שם ביהושע: "וְכָל הַעָם הַיְלָדִים בְּמִדְבַּר בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם לֹא מָלוּ" (ה, ה).

הגמרא (יבמות עא, ב) מסבירה את אי העשייה:

ובמדבר מאי טעמא לא מהול? איבעית אימא משום חולשא דאורחא, ואיבעית אימא משום דלא נשיב להו רוח צפונית דתניא 'כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית'.⁴ מאי טעמא? איבעית אימא משום דנוזפים הוו, ואי בעית אימא דלא נבדור ענני כבוד.

כלומר, מאחר שלא היו תנאי היגינה להתאוששות מברית המילה, אז לא מלו את בניהם וממילא מי שלא נימול לא יכול היה להקריב קרבן פסח.⁵

הבא שעושה פסח הוא חזקיהו,⁶ כחמש או שש מאות שנים אחר כך, בסוף המאה 8 לפנה"ס, כמתואר בדה"ב ל, ה:⁷

וַיֵּאָסְפוּ יְרוּשָׁלַם עִם רַב לַעֲשׂוֹת אֶת חַג הַמִּצּוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי קֵהֵל לְרַב מָאֵד... וַיַּעֲמִידוּ דָבָר לְהַעֲבִיר קוֹל בְּכָל יִשְׂרָאֵל מִבְּאֵר שֶׁבַע וְעַד דָּן לְבוֹא לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלַם כִּי לֹא לְרַב עָשׂוּ כְּתוּב.

ודבר זה גם דורש הסבר, וכי דוד ושלמה, ובטח גם אסא, יהושפט, עזיהו ויותם שנחשבים מלכים צדיקים לא עשו כל ימי מלכותם?

הפרשנים מנסים לענות על הדבר, לפי המיוחס לרש"י,⁸ באמת "רוב שנים עברו שלא עשוהו".

4 רש"י שם עב א: "נוחה לא חמה ולא צוננת וחמה זורחת".

5 אך מעיר הספרי פרשת בהעלותך פיסקה סז ששבט לוי כן התמסרו למצווה ומלו גם במדבר.

6 אף זמנו של זה, והבאים אחריו במאמריו, לא תואם, ומסורת חז"ל שהוזכרה בהערה 2 מאחרת את כל אירועי ספר מלכים, כולל החורבן ושיבת ציון, לפחות במאה שנים לעומת המחקר.

7 ספר מלכים אינו מזכיר את פסח חזקיהו, ונוכיר זאת בהמשך בגוף הדברים.

8 מקובלנו שרש"י לספרי עזרא ודה"י אינו רש"י, ראו החיד"א (מרנן ורבנן, ח"א, מערכת גדולים, עמ' רצ"ה, ערך "רש"י"). וראו את ספרו (המבוסס על הדוקטורט) של ערן ויזל, הפירוש המיוחס לרש"י לדברי הימים, ירושלים תש"ע.

לעומתו, הרד"ק:

כלומר: רוב ישראל לא עשו עד עתה, דכתיב, כי היו עובדי הגלולים, ולא היו חוששין לבוא לירושלים לעבודת הא-לקים. כי אע"פ ששלח יחזקיהו הרצים (להלן ו), רובם היו מלעיגים במ (להלן י), ואף אותם שבאו לא התקדשו כלם, ואכלו הפסח בטומאה, עד שהוצרך חזקיהו להתפלל עליהם כמו שכתוב (להלן יז-יח); ועל כן הוצרכו לעבר השנה.

הבא אחריו, והרביעי שמוזכר שעשה פסח, כמאה שנים אחריו (סוף המאה 7 לפנה"ס), זהו יאשיהו הצדיק (מל"ב כג, יז-יח):

וַיַּעַשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּמַצָּאִים אֶת הַפֶּסַח בְּעַת הַהִיא וְאֵת חַג הַמִּצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים. וְלֹא נִעְשָׂה פֶסַח כְּמִהוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִיָּמֵי שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא וְכָל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עָשׂוּ כַּפֶּסַח אֲשֶׁר עָשָׂה יֹאשִׁיָּהוּ וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל הַנְּמַצָּא וְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם.

גם כאן דורש הדבר הסבר. הרי כבר הוזכר חזקיהו שעשה, אז למה חוזר ירמיהו, כותב הספר, ומתעלם מעשיית חזקיהו ומציין שלא נעשה מאז ימי שמואל הנביא? נראה את הפרשנים לפרק:

רש"י:

"כפסח הזה" - לא נקבצו רוב עם בכל פסח, כמו שנתקבצו בזה. "מימי השופטים" - מימי שמואל, כתוב בדברי הימים (דה"ב לה, יח).

ר' יוסף קרא:

מיום שנחלקו ישראל לשתי ממלכות, שסרו עשרת השבטים מעל מלכי יהודה, וימליכו עליהם מלך לבד. שכל זמן שהיו לשני גוים ונחצו לשתי ממלכות, היו שבט יהודה ובנימין עושין פסח לשמים בירושלים, ועשרת השבטים עושין פסח לשם עבודה זרה בדרך ובבית אל... אבל בימי יאשיהו בן אמון, שכבר פסק מלכות עשרת השבטים, וכשהחזיר ירמיהו עשרת השבטים,⁹ לא המליכו עוד עליהם מלך אלא יאשיהו מלך עליהם, ועשו כל שנים עשר שבטים פסח בירושלים לשמים.

9 בבלי, ערכין לב ב: "אלא מלמד שהחזיר ירמיהו. ומגלן דיאשיהו מלך עליהן: דכתיב 'ויאמר מה הציון הלז אשר אני ראה? ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר אישה אלהים אשר בא מיהודה ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח בית-אל' (מ"ב כג, טז) - וכי מה טיבו של יאשיהו בבית אל? אלא כשהחזיר ירמיהו, יאשיהו מלך עליהם". ומעיר רש"י (ירמיהו ג, יב): "וחזרו מקצת מהן בשמונה עשרה ליאשיהו".

רד"ק:

ומה שאמר כי לא נעשה כפסח הזה - שהיו כל ישראל בלב אחד לעבוד את ה'... וגם פסח שעשה חזקיהו, רבים מישראל שלא היו שם, ולא עוד, אלא מלעיבים ברצים שהיה שולח חזקיהו (ראה דה"ב ל, י); ואף אותם שהיו בירושלם, רבים היו טמאים ואכלו הפסח בטומאה (שם יז-יח).

רלב"ג:

מימי סוף השופטים, שהוא שמואל, כי בחייו גם כן שבו כל ישראל אל ה'. ובימי שאול ודוד היו בישראל במות בהפך כוונת התורה, אע"פ שהיו מותרות. ובימי שלמה נשארו גם כן הבמות, ונעשו במות לעבודה זרה. ובימי חזקיהו לא שבו גם כן כל ישראל אל ה', אך קצת ישראל היו מלעיגים לדברי חזקיהו. אך בימי יאשיהו, בזאת השנה, שבו כל ישראל אל ה'. והנה זכר הפסח הנעשה אז, לפי שמתנאי הפסח שלא יאכל ממנו משומד, וידמה כי בזאת השנה לבד היה לב כל ישראל לשם יתברך".

המכנה המשותף לכל הפרשנים הוא ההתלהבות מפעולתו של יאשיהו שעשה, או בהיקף, או בעוצמה רוחנית, את מה שלא עשו קודמיו מאות בשנים.

ניכר מדברי הפרשנים שהם, כמו כותב ספר מלכים שהתעלם מפסח חזקיהו, לא ראו בפסח חזקיהו נקודת ציון משמעותית, ייתכן שהסיבה לדבר היא שבסופו של דבר הרפורמה שלו נכשלה. מוכיחים את הדבר הן התנהלותו של ממשיכו, בנו - מנשה הרשע, והן המכה הרצינית שספגה גם ממלכת יהודה בראשותו במהלך מסע סנחריב (701 לפנה"ס)¹⁰ כעולה מדברי מיכה (פרק א) המתאר את תוואי המסע ומכתו. משמעות מיוחדת יש לפסוק המסיים שם, האומר: "קָרְחֵי נְגִזֵי עַל־בְּנֵי תַעֲנוּגֵיךָ הַרְחֲבֵי קַרְחַתְךָ כַּנֶּשֶׁר כִּי גָלוּ מִמֶּךָ" (טז). כלומר, היתה אפילו גלות מסוימת,¹¹ משמע שחזקיהו נכשל.

10 קיימת ספרות אין קץ על מסע זה. מאמר הנחשב מעודכן הינו זה של אברהם פאוסט, "מסע סנחריב להר יהודה וירושלים: מבט חדש", חידושים בחקר ירושלים, יד (תשס"ט), עמ' 89-106, אם כי הוא אינו הולך יד ביד עם תיאור הנס הגדול של מות חיילי סנחריב, עליו ראו בהערה הבאה.

11 כפי העולה מהתיאורים האשוריים שתיארו בארמון בנינוה את מסע הפגיעה בלכיש, העיר היהודאית המבוצרת, ראו: <http://www.hatanakh.com/en/node/41232>. כידוע, אין התאמה בין התיאורים האשוריים לגבי הצלחת המסע לבין התיאור המקראי (מל"ב יט, לה) המדבר על כישלון המסע בכך ש 185,000 חיילי סנחריב מתו בשערי ירושלים כלילה אחד. ייתכן שפסוק זה במיכה מגשר מעט על הפערים.

הפסח האחרון שמוזכר הוא בימי זרובבל, מנהיג שיבת ציון במאה החמישית לפנה"ס (עז' ו, טז):

וַעֲבְדוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל כְּהֵנִיא וְלֵנִיא וְשָׁאֵר בְּנֵי-גְלוּתָא חֲנֻכַּת בַּיִת אֱלֹהֵא דְנָה בְּחֻדְנָה. וְהִקְרְבוּ לְחֻנְכַּת בַּיִת אֱלֹהֵא דְנָה תּוֹרִין מֵאָה דְכָרִין מֵאֲתִין אֲמָרִין אַרְבַּע מֵאָה וְצַפִּירֵי עֲזִין לַחֲטִיא (לְחֻטָּאָה) עַל כָּל יִשְׂרָאֵל תְּרֵי עֶשֶׂר לְמִנִּין שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל. וְהִקְיָמוּ כְּהֵנִיא בְּפִלְגְתָּהוֹן וְלֵנִיא בְּמַחְלַקְתָּהוֹן עַל עֲבִידַת אֱלֹהֵא דֵי בִירוּשָׁלַם כְּכַתֵּב סֵפֶר מֹשֶׁה. וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי הַגּוּלָּה אֶת הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעָה עֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן. כִּי הִטְהָרוּ הַכְּהֻנִּים וְהַלְוִיִּם כְּאֶחָד כָּלֵם טְהוֹרִים.

אמנם זה לא כתוב בפירוש, אך ברור שזרובבל שבנה וחנך את הבית (שם פרקים ד-ו) מוביל גם את הפסח.¹²

נסכם: בכל חמשת הפסחים המופיעים בתנ"ך, מלבד פסח מצרים, מצטיירת התמונה שהיתה זו פעולה חריגה. לעתים הדברים כתובים במפורש (חזקיהו, יאשיהו) ולעתים הם משתמעים מן ההקשר (פסח השנה השניה, יהושע וזרובבל).

השאלה העקרונית העולה מתיאור הדברים עד כאן היא: מדוע נמנע עם ישראל לעשות את הפסח במשך מאות שנות השופטים והמלכים?

אך אמת הוא הדבר שהשאלה מגמתית ואינה נכונה. אני בטוח שבאמת העם המשיך להקריב את הפסח, כפי שהמשיך בפולחן כל שנות המקדש,¹³ אולם התנ"ך, בהזכירו דווקא את הדמויות האלה, כמנהיגים העושים פסח, רוצה לומר לנו משהו.

יש מכנה המשותף של חמשת עושי הפסחים בתנ"ך: כולם היו מנהיגים שהובילו שינוי משמעותי בתולדות העם.

משה הוציא את העם מעבדות לחרות. יהושע הכניסם לארץ. חזקיהו ראה את נפילת ממלכת שומרון הסמוכה לו (מה שמכונה "גלות עשרת השבטים") ומנסה לבצע רפורמה דתית כדי שגורל ממלכתו (יהודה) לא יהיה כגורל שכנתו. יאשיהו מבצע

12 עזרא מופיע לראשונה בספרו בפרק ז. כל הפעולות עד עתה, כולל חנכת המקדש והפסח הובלו על ידי זרובבל ויהושע הכהן הגדול. לפי סדר עולם (פרק כט) המתעלם מפעלו של זרובבל, עזרא עולה לארץ רק שנה אחר כך.

13 ומכאן הביקורת של כל הנביאים (ישעיהו, ירמיהו ועוד) על הזבח הנעטר בגלל שאין בו לב, אלא רק פולחן. ואומר זאת יפה מכולם יואל: "וְקָרְעוּ לְבַבְכֶם וְאֵלֵי-בְגָדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֵלַי" (ב, יג).

רפורמה גדולה אף משל חזקיהו כדי לבטל את גזירת החורבן שכבר נגזרה בימי סבו – מנשה הרשע. וזרובבל קם בעקבות הצהרת כורש (עזרא א ודה"ב לו), עולה לארץ, ומקים, למרות הקשיים הרבים, את בית המקדש השני.¹⁴ ניתן לראות שכל המנהיגים הללו היו שואפי חרות ומובילי שינוי דתי.

היוצא מכאן הוא שפסח מסמל את החרות. חרות במשמעה הדתי ובמשמעה הלאומי – חוסר תלות בתרבות זרה, בעבודה זרה ובארץ זרה.

מענה לשאלת הבסיס

עתה נחזור לשאלתנו הראשונה לגבי "פסח השנה השניה".

אין לנו אלא להניח שחטאי המדבר גרמו לשינוי בתכנית הא-לוקית. במקום שמשה יכניס את העם לארץ מיד לאחר מתן תורה ויכתוב את "ספר משה" (!), שהוא ספר הכניסה המקורי לארץ,¹⁵ העם מתעכב במדבר ארבעים שנה. במקום להיכנס תוך 101 ימים, הם מתעכבים כשנה לצורך בניית המשכן, ואחר כך בעקבות חטא המרגלים, הם משלימים את עיכובם עד 40 שנים מלאות.

נרחיב את הדבר: התכנית הא-לוקית היתה להגיע לארץ ב 101 ימים על פי הפירוט הבא:

- 45 ימים – המסע ממצרים להר סיני.
- 5 ימים – הכנות למתן תורה וקבלת תורה.
- 40 ימים – משה נמצא על הר סיני. הוא מקבל את הלוחות ובעצם לומד את הדרך לקיים את התורה (התורה שבעל פה).
- 11 ימים – זה הזמן שאמור לקחת המסע מהר סיני לגבולות הארץ (כנאמר בדברים א, ב: "אחד עשר יום מחרב דרך הר-שעיר עד קדש ברנע").

מעתה ברורה שאלתנו ביחס לקיום הפסח במדבר בשנה השנית.

14 המפורטים בתחילת עזרא ד.

15 ואם כך היו הם פני הדברים, לא היו חומשי התורה בראשית, שמות, ויקרא, במדבר, דברים, יהושע, שופטים והלאה. אלא: בראשית, שמות, משה, ספר הגאולה והחרות שהיו כתבים ירשיו, בוני המקדש.

העם התעכב במדבר שמונה חודשים מיותרים עד לצייווי הפסח הזה והאחראי לכך הוא חטא העגל.

שבירת הלוחות שבאה בעקבות חטא העגל, הובילה את משה לעלות שוב אל ההר לארבעים ימים שניים כדי לבקש סליחה,¹⁶ לאחר מכן לעוד ארבעים ימים לקבל לוחות שניים¹⁷ וכבר התעכבנו שמונים ימים. עם ירידתו השלישית מן ההר, בא ציווי המשכן, ככל הנראה כתיקון לחטא העגל. תהליך הקמתו ארך כחמישה חודשים¹⁸ והוא הוקם ונחנך בא' בניסן של השנה השנייה. נמצא שבמקום להיכנס לארץ ב' 101 ימים, התעכבו בני ישראל במדבר כשנה. מכאן מגיע הציווי המפתיע על עשיית הפסח במדבר למרות שעדיין לא הגיעו לארץ. היות שהיתה כאן חריגה מן התכנון וכבר הגיע חודש ניסן נוסף במדבר, הקב"ה מצווה שוב על הפסח. התורה אף מדגישה שוב ושוב את הפועל "ע-ש-ה", כתוצאה מאותו ציווי לא צפוי.

אך עדיין קשה: אם פסח הוא חג החרות, כיצד חוטאי העגל, הנזופים והמסתובבים במדבר, יכולים לקיים אותו, והרי מצווה זו היא תלויה בארץ – ארץ החרות? התשובה היא שככל הנראה ביקש הקב"ה לבטא בכך את סליחתו החלקית על חטא העגל, או לחילופין כדי שלא תישכח תורת הפסח מעם ישראל.

אך זאת, רק הועיל לחטא המשמעותי הראשון במדבר – חטא העגל. בחטא הבא – חטא המרגלים, כבר לא תינתן אפשרות תיקון, ושם תושבת עבודת הפסח עד לכניסה לארץ בימי יהושע כפי שהוזכר.

והנה נענו שתי שאלותינו. לכתחילה, אין דור נזוף עושה פסח שהרי הפסח מבטא חרות ולא חטא, ורק היתר א-לוקי מיוחד אפשר זאת. לכשיבואו בהמשך ההיסטוריה הלאומית מנהיגים גדולים, שואפי חרות דתית ולאומית, הם יעשו את הפסח, ובגאון.

16 וידועה כאן דעת הרמב"ן החולקת על רש"י וטוענת שלא היו ארבעים ימים אמצעיים.

17 בפועל, את הלוחות השניים הוא פסל בעצמו והעלה אותם להר וה' רק אישר אותם.

18 יש דעות שונות מתי הסתיים, אולי בכ"ה כסלו, אולי בר"ח אדר, אולי בכב אדר בסמוך לימי המילואים, אך לגבי הקמתו, רוב הדעות (מלבד ראב"ע ואברבנאל) מסכימות שהיה זה בר"ח ניסן.

סיכום

בניגוד לחשיבה המקובלת, לא היה מובן מאליו שבני ישראל יצטרכו לעשות פסח בשנה השנייה במדבר. הציווי נבע מכך שהם, שעשו את העגל, פגמו במרכיב החרות, שהוא מרכיב דתי ולאומי, ולא ציפו שיצוו על כך, אולם הקב"ה כן ציווה עליהם לבצע פסח במדבר, אולי כביטוי לסליחה.

את יסוד זה המקשר בין חרות לבין קרבן הפסח, למדנו מן ההתעכבות של התנ"ך בתיאור פסחיהם של דמויות ספציפיות, שהמכנה המשותף שלהן היא דרישה לחרות דתית ולאומית, על ידי ביצוע רפורמות הקשורות במקום חיי העם (ארץ ישראל ולא גלות) ובתביעות הדתיות ממנו (הסרת ע"ז ודרישת המקדש).

אגב מאמר זה גם חשפנו את משמעות העומק של ההתעכבות במדבר בעקבות חטאי העגל והמרגלים, והשלכת העניין על מבני חמשת חומשי התורה.